

ПРЕДВАРИТЕЛЕН ДОКЛАД НА БЪЛГАРСКИ АДВОКАТИ ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА ЗА СЪОТВЕТСТВИЕТО НА БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРАКТИКА С ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТАНДАРТИ ОТНОСНО ПРИЛОЖЕНИЕТО НА ЧЛ. 2 И ЧЛ. 3 ОТ ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ*

Докладът се издава в рамките на проекта “Гражданското общество в подкрепа на стабилната политика на България за гаранции по правата на човека”, финансиран от програма МАТРА на Министерството на външните работи на Холандия. Партньори по проекта са Холандският център по правата на човека (SIM), Националният институт по правосъдие и Фондация “Български адвокати за правата на човека”.

I. СТАНДАРТИ, УТВЪРДЕНИ ОТ ПРАКТИКАТА НА КОМПЕТЕНТНИТЕ ИНСТИТУЦИИ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА, ПО ПРИЛАГАНЕТО НА ЧЛ. 2 И ЧЛ. 3 ОТ КОНВЕНЦИЯТА

I.1. Член 2 от ЕКЗПЧОС.

I.1.1. Сложният и триединен характер на задължението на страната-членка, съответстващо на правото на живот на всеки, гарантирано от ЕКЗПЧОС.

Формулировката на чл. 2 налага съдържанието на този стандарт да се разкрие в следните три насоки:

А. Държавата, в лицето на своите органи и длъжностни лица, е длъжна да се въздържа от незаконно лишаване от живот – *негативният аспект на задължението*.

Б. Държавата, в лицето на своите органи и длъжностни лица, е длъжна да предприема всички необходими позитивни стъпки, за да гарантира запазването на живота на всеки, намиращ се под нейна юрисдикция – *позитивният аспект на задължението*.

В. Държавата, в лицето на своите компетентни органи и длъжностни лица, е длъжна да уреди законодателно и да прилага при всички случаи съответни процедури. Те са необходими за предприемането на ефикасно служебно разследване и трябва да съдържат ясни правила за доказването винаги, когато определен индивид е бил лишен от живот в резултат на употреба на сила – *процедурният аспект на задължението*.

I.1.2. Относителността.

Правото на живот не е абсолютно. При определени случаи, изрично и изчерпателно посочени от чл. 2, ал. 1, пр. посл. и ал. 2, и съобразно точно

---

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г. Отразява състоянието на законодателството и практиката към м. април 2004 г.

регламентираните пак там условия, “лишаването от живот не се разглежда като противоречащо на целите на този член”.

I.1.3. Разширителното тълкуване на защитеното право на живот.

Може да се предяви претенция за нарушаване на правото на живот не само във връзка с онези, които са били лишени от живот, но и по отношение на онези, чийто живот е бил застрашен, както и от жертвите на опити за убийство или за изчезнали лица.

I.1.4. Стеснителното тълкуване на изключенията, при които се допуска лишаване от живот.

Случаят със смъртното наказание (чл. 2, ал. 1, пр. посл.) няма да се обсъжда, доколкото то е отменено в България.

Останалите изключения (чл. 2, ал. 2) следва да се тълкуват тясно. Така се постига по-висока степен на защита на правото на живот. Изискването за тясно тълкуване означава, че изключенията, при които се допуска лишаване от живот, са изрично и изчерпателно посочени в ЕКЗПЧОС. Други изключения освен тях са недопустими под страх от обявяване на съответните деяния за нарушения по смисъла на чл. 2. Стандартът на стеснителното тълкуване е пряка последица от още едно изискване към изключенията: те трябва да са резултат от употреба на сила, която не може да е друга, освен “абсолютно необходима” при всеки отделен случай. За да бъде “абсолютно необходима”, употребата на сила трябва винаги да се прилага като последна възможност и във всеки един случай трябва да се преценява дали защитените от чл. 2, ал. 2 обществени интереси оправдават посегателството върху защитеното по начало от чл. 2 право на живот. Критерият “абсолютно необходим” е по-строг и непротивопоставим, отколкото използвания другаде в ЕКЗПЧОС критерий “необходим в едно демократично общество”. Освен това критерият “абсолютно необходим” се отнася не само до преките “употребители” на сила, а и до властите, които организират и контролират операциите, включващи употреба на сила.

I.1.5. Задължението на държавата да осигури законова рамка, осигуряваща правото на живот (“защита от закона на правото на живот на всеки”).

В съдържанието си този стандарт включва:

А. Приемането на ефективни наказателни (материалноправни) закони. Тук е важно да се разработи адекватна система на наказанията съобразно различните по степента си на обществена опасност случаи на незаконно лишаване от живот. Наказателните санкции следва да отговарят на изискванията за въздържане от извършване на престъпления, за наказване (възмездие спрямо извършителя) и поправяне на осъдения.

Б. Приемането на закони, които да уреждат случаите на употреба на сила, водещи до допустимо лишаване от живот по смисъла на чл. 2, ал. 2. Тези закони

задължително следва да бъдат разработени с оглед на критерия за позволеност на употребата на сила - само когато тя е “абсолютно необходима”.

I.1.6. Процесуалните стандарти.

Макар че също имат нормативен характер (трябва да са уредени със закон), поради важността им ще бъдат разгледани отделно от **I.1.5.**

А. Въвеждането на изисквания към критерия за доказаност и тежестта на доказване, когато се поставя въпрос за отговорност на държавата за незаконно лишаване от живот.

Съдът по начало е въвел и неизменно поддържа строг критерий за доказаност, но в някои конкретни случаи (достатъчно много, за да може да се говори за утвърдена практика) е приемал този критерий за удовлетворен дори и при липса или недостатъчност на преки доказателства. Подобен гъвкав подход е характерен и спрямо тежестта на доказване. Така:

- По общо правило критерият за доказаност се смята удовлетворен, когато нарушението на държавата е установено “извън основателни съмнения”.

- Този стандарт може да се постигне и само въз основа на съвкупност от достатъчно силни, ясни и безпротиворечиви заключения от косвени улики или необорими презумпции.

- По принцип тежестта на доказване лежи върху жалбоподателя.

- В тежест на държавата ще бъде чрез доказателства да даде удовлетворително и убедително обяснение на причините за смъртта на дадено лице, ако твърдените релевантни събития са били изцяло или в голямата си част известни само на съответните власти. Инак би възникнала силна презумпция в полза на доказаността на твърденията на жалбоподателя. Това важи с особена сила за лица, починали, докато са били под контрола на съответните власти, но намиращи се в добро здраве при първоначалния си контакт с тях (примерно при полицейско задържане). По аналогичен начин се поставя въпросът и за лица, изчезнали докато са били под контрола на съответните власти.

- Нарушението на чл. 2 може да се приеме за доказано въз основа на презумпция, ако по искане на съда държавата без основателни причини откаже или пропусне да предостави намиращи се у нея материали.

Б. Задължението да се извършва разследване.

- Държавата е длъжна да проведе разследване винаги, когато се твърди незаконно лишаване от живот.

- Ако липсват на практика съответни уредени процедури за разследване, или те са недостатъчни за разкриване на релевантните факти, само това е достатъчно да се приеме, че чл. 2 е бил нарушен.

- Същото важи и когато не е извършено съответно на твърденията разследване.

- Чл. 2 ще бъде нарушен и в случай, че разследването не е “задълбочено, безпристрастно и грижливо”, а освен това и независимо.

Изискването важи и когато следва да се установи дали употребената от властите сила е била оправдана с оглед на обстоятелствата и критерия за “абсолютната необходимост”, в т. ч. и при употреба на сила, потенциално способна да причини смърт, без това да се е случило. Приема се, че разследването е “задълбочено, безпристрастно и грижливо”, когато са били положени всички усилия за идентифицирането и наказването на ония, които са отговорни.

- Компетентните власти са длъжни да предприемат всички необходими мерки, които са им на разположение, за да гарантират събирането на доказателствата, нужни за установяване на релевантните факти и обстоятелства.

- Задължението на държавата да разследва не отпада, ако твърдяното незаконно лишаване от живот е настъпило при борба с терористи или сепаратисти, прибегващи до насилие.

- Разследването трябва да започне незабавно след получаване на данните за незаконно лишаване от живот и да се проведе с уместна за случая експедитивност. За незабавното започване на разследването не е нужно да се подава формална молба. Достатъчна е каквато и да е информация, стига да няма съмнения в нейната надеждност.

- Държавата трябва да гарантира обществения надзор върху разследването. Степента му може да варира за отделните случаи, за да се запази следствената тайна, но поне най-близките родственици на жертвата трябва да участват в процедурата, за да им се гарантират законните интереси.

- Компетентните власти са длъжни да мотивират отказите си от наказателно преследване.

I.1.7. Задължението на държавата за защита на индивиди, чийто живот е поставен на риск.

А. Стандартът има превантивна функция и се отнася за *специфични групи* от индивиди, намиращи се под юрисдикцията на държавата: задържани лица, затворници, лица в социални домове, лица с ограничена свобода поради психиатрични заболявания.

Б. Изпълнението на изискванията на стандарта не може да налага непропорционални или невъзможни тежести върху държавните власти.

В. Отговорността на държавата по чл. 2 може да се реализира единствено в случай, че съответните власти “знаят или са били длъжни да знаят” за обстоятелствата, свързани с възникналия риск за живота на определено лице или лица.

Г. Отговорността на държавата по чл. 2 може да се реализира само в случаите, когато рискът от незаконно посегателство върху живота на определен индивид или индивиди от страна на други лица е “непосредствен и действителен”.

Д. При изпълнение на посочените условия отговорността на държавата по чл. 2 ще се реализира и когато е налице непосредствен и действителен риск съответното лице да извърши самоубийство.

Е. Стандартът ще се окаже нарушен, ако при същите условия властите не положат дължимите медицински грижи за застрашения живот на съответните лица.

I.1.8. Задължението за осигуряване на еднаква защита на правото на живот и по отношение на чужденците. Не могат да се въвеждат никакви ограничения поради конкретни качества на чужденците и по-специално с оглед на това дали са законно пребиваващи или не.

I.2. Член 3 от ЕКЗПЧОС.

I.2.1. Сложният и триединен характер на задължението на страната-членка, съответстващо на забраната по чл. 3 от ЕКЗПЧОС.

Съдържанието на стандарта се разкрива в следните три насоки:

А. Държавата, в лицето на своите органи и длъжностни лица, е длъжна да се въздържа от ангажиране в определени забранени действия – негативният аспект на задължението.

Държавата е отговорна за действията на своите органи и длъжностни лица, независимо дали последните са действали по заповед или по собствена инициатива. Обстоятелството, че на държавата не са били известни незаконните действия на нейните органи и длъжностни лица по смисъла на чл. 3, не е основание за освобождаване от отговорност.

Държавата може да избегне отговорността по чл. 3, ако индивидуални неправомерни действия на съответните длъжностни лица са били и дисциплинарни нарушения, по отношение на които държавата е предприела бързи санкционни мерки, както и енергични стъпки за недопускане на подобни случаи за в бъдеще.

Б. Държавата, в лицето на своите органи и длъжностни лица, е длъжна да предприема всички необходими позитивни стъпки, за да предпази лицата под нейна юрисдикция от изтърпяване на забранените от чл. 3 форми на малтретиране – позитивният аспект на задължението.

Такава позитивна стъпка например е обучението на полицейските служители, отговорни за арестуването и задържането на заподозрени. Държавата е длъжна да следи и контролира поведението на частни юридически лица, на които е делегирала свои отговорности (примерно частните училища, защото осигуряването на правото на образование е върховно задължение на държавата). Същото задължение се отнася и спрямо физически лица, под чийто контрол се намират лица в неравностойно положение (родители, причиняващи наранявания или болки на своите деца). Сред позитивните мерки от значение са и превантивните действия за недопускане на нарушения по чл. 3, както и полагането на грижи за здравето на лишените от свобода.

В. Държавата, в лицето на своите компетентни органи и длъжностни лица, е длъжна да уреди законодателно и да прилага при всички случаи съответни процедури. Те са необходими за предприемането на ефикасно служебно разследване и трябва да съдържат ясни правила за доказването винаги, когато определен индивид е бил подложен на изтезания или нечовешко или унижително отнасяне или наказание – процедурният аспект на задължението.

I.2.2. Абсолютността.

Забраната по чл. 3 е абсолютна. Тя не предвижда *никакви* изключения (както например чл. 2) и не подлежи на дерогиране по време на война или друго критично обстоятелство, заплашващо живота на нацията.

I.2.3. Определенията.

А. Основният критерий за отграничаването на действията, попадащи под забраната на чл. 3, е “минималното ниво на суровост”. По природата си оценката на този минимум е относителна; тя зависи от всички обстоятелства на отделния случай, като например времетраенето на забраненото действие, неговото физическо или психическо въздействие, а понякога полът, възрастта и здравословното състояние на жертвата.

Б. Изтезанията. Те се отграничават от другите форми на забранено от чл. 3 поведение въз основа на значително по-високото ниво и интензивност на проявената жестокост. По начало ЕСПЧ, макар и да не е обвързан, се е произнасял в съответствие с разгърнатата дефиниция на изтезанията, залегнала в [чл. 1 на Конвенцията на ООН против изтезанията и другите форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание](#) (1984).

- ЕСПЧ е имал случай да определи изтезанието като “преднамерено нечовешко отнасяне, причиняващо много сериозно и жестоко страдание”. Досега винаги, когато ЕСПЧ е намирал, че жертвата е била изтезавана, тя е била подлагана на физическо насилие или на комбинация между физическо насилие и психически тормоз.

- В съдебната практика обаче има достатъчно ясни сигнали, че ЕСПЧ би приел наличие на изтезание, ако то се дължи само на психически тормоз, стига тормозът да е достатъчно жесток. Такъв би бил случаят, когато обвиняем е задържан достатъчно дълго време и постоянно е заплашван, че ако не си признае, неговите най-близки ще бъдат изтезавани или лишени от живот.

- Белегът “много сериозно и жестоко страдание” е необходим, но недостатъчен. За да се квалифицира едно действие като изтезание, то трябва, освен че е умишлено (преднамерено), да има определена цел (примерно да се изтръгнат самопризнания). Без доказана цел забраненото действие може да е друга форма на забранено поведение по чл. 3, но не и изтезание.

В. Отнасянето и наказанието. Разграничението е ясно, не повдига съществени въпроси и следва от житейския смисъл на понятията. И все пак:

- Наказанието е предвидена в закона санкционна последица от извършено престъпление. То може да се наложи само от съд с влязла в сила присъда.

- Всяко друго неправомерно причиняване на физическа или психическа болка или страдание, извън случаите на наказанието, ще се квалифицира като “отнасяне” по смисъла на чл. 3.

- Изтезанието се отличава от забраненото от чл. 3 отнасяне и наказание по определено по-високата степен на проявена жестокост, и по това, че винаги е преднамерено и има определена цел. Отнасянето и наказанието могат да имат цел, но могат и да нямат.

Г. “Нечовешкото” и “унизителното” в отнасянето и наказанието.

- Единствено тези два белега определят отнасянето и наказанието като забранени по смисъла на чл. 3.

- “Нечовешкото” и “унизителното” определят силата на причиненото страдание и унижение като надхвърляща обичайните рамки на неизбежното страдание или унижение, присъщи на формите на неблагоприятното за личността, но законно отнасяне или наказване (задържане под стража, изтърпяване на наказание “лишаване от свобода” и пр.).

- Забранените от чл.3 отнасяне и наказание обективно са действия, които разкриват проявена спрямо жертвата суровост и й причиняват физическа болка или душевни страдания. Следователно от обективна гледна точка белезите “нечовешко” и “унизително” се разграничават един от друг на базата на степента на проявената жестокост (“нечовешкото” разкрива по-висока степен на жестокост от “унизителното”, но по-ниска в сравнение с изтезанието).

- Освен това разграничението между “нечовешкото” и “унизителното” се прави и на базата на субективното отношение на жертвата. Ако “унизителното” предполага жертвата да възприема малтретиращите действия като накърняващи нейното себеуважение, чест и достойнство, то за “нечовешкото” това не е необходимо. За последното е достатъчно да се докажат проявената суровост и претърпените страдания.

I.2.4. Процедурният аспект на задълженията на държавата.

А. Въвеждането на нормативни изисквания към критерия за доказаност и тежестта на доказване, когато се поставя въпрос за отговорност на държавата за нарушение по чл. 3.

- Утвърдените стандарти в тази насока, отнасящи се до прилагането на чл. 2 от ЕКЗПЧОС (вж. по-горе), важат съответно и при доказването на нарушенията по чл. 3.

- Някои важни специфики, поради многобройността на случаите, са се превърнали в утвърдени стандарти, що се отнася до прехвърлянето на тежестта на доказване върху държавата при твърдения за нарушения на чл. 3. Ако при полицейско задържане или задържане под стража задържаният е бил в добро здраве, но е бил освободен с наранявания, на държавата се пада да даде правдоподобно обяснение на нараняванията при нейно твърдение, че нараняванията не се дължат на действия, забранени от чл. 3. По същия начин стоят нещата, ако нараняването е било причинено в момент на арест. Държавата следва да докаже, че нараняването не е било причинено от прекомерна употреба на полицейска сила. Но ако се докаже, че претендиращите да са жертви са оказали съпротива при законен арест, изискването да се прехвърли тежестта на доказване върху държавата, що се отнася до липсата на прекомерна употреба на сила, не е толкова строго.

Б. Задължението да се извършва разследване на базата на законодателно уредени съответни процедури.

- По начало утвърдените стандарти в тази насока, отнасящи се до прилагането на чл. 2 от ЕКЗПЧОС, важат съответно и за разследването на нарушенията по чл. 3.

- Едно отклонение от стандартите, засягащи чл. 2, е свързано с липсата на разследване или на достатъчно ефикасно разследване. Не винаги тази липса води до извод за нарушение на чл. 3. В зависимост от обстоятелствата на конкретния случай и ако е имало такова оплакване, би могло да се стигне до повдигане на въпрос по чл. 13 от ЕКЗПЧОС.

I.2.5. Стандарти, свързани с повтарящи се специфични обстоятелства, при които най-често се поставя въпрос за нарушение на чл. 3.

А. *Във връзка със законното лишаване от свобода.* ЕСПЧ е посочвал, че когато едно лице е лишено от свобода, по принцип прибегването до употреба на физическа сила е нарушение на чл. 3, ако не е било абсолютно необходимо поради поведението на задържания. Ето защо ще е неправомерно, следователно забранено по смисъла на чл. 3, да се прилага физическа сила спрямо спазващите реда лишени от свобода лица.

Б. *Във връзка с побоите, заплахите, използването на нерегламентирани помощни средства и пр.* Методи за водене на разпити, които включват побои, заплахи и други подобни форми на малтретиране, често биват квалифицирани като нарушения на чл. 3.

В. *Във връзка с общите условия в местата за задържане.* Дори и там, където спрямо задържаните се използват позволени методи за разпит и не се прилага неправомерно физическа сила, все пак може да се стигне до нарушаване на чл. 3, ако условията, в които са поставени задържаните, се приравняват на нечовешко или унижително отнасяне. Като примери могат да се посочат пренаселеността, липсата на постелочни принадлежности, недостатъчното отопление, изхранване и време за отдих, лошите санитарни условия, лишаването от контакти с външния свят и пр.

Г. *Във връзка с медицинското обслужване.* Държавните власти са длъжни да осигурят подходящо медицинско обслужване за опазване на здравето на лишените от свобода. В противен случай може да се стигне до нарушаване на чл. 3. До такова нарушение би се стигнало и при липса на психиатрично лечение на душевно болните лишени от свобода, както и когато провежданото психиатрично лечение не съответства на типа заболяване и на нуждите на болния. При обсъждане на положението на психично болните задържани, ЕСПЧ винаги отчита тяхната уязвимост и неспособността им в някои случаи да формулират оплакванията си, било отчасти, било изцяло.

Казаното до тук се отнася съответно и до лишените от свобода инвалиди.

Д. *Във връзка с дискриминацията.* В някои случаи дискриминирането по пол, раса или сексуална насоченост може да бъде основание за прилагане на чл. 3 (отделно от чл. 14), ако е проява на унижително третиране. В тези случаи обаче, противно на общия стандарт, следва да се докаже, че дискриминирането се извършва именно с цел да унижи.

Е. *Във връзка с чужденците и с подлагането на риск от малтретиране извън съответната страна-членка.* Що се отнася до чужденците, пребиваващи на територията на страната-членка, защитата по чл. 3 се дължи не само на законно пребиваващите. В този смисъл съответно се прилага стандартът, отнасящ се до статута на чужденците и защитата по чл. 2 (вж. по-горе). Чл. 3 се прилага и спрямо лицата, застрашени от екстрадиране или депортиране в страна, в която има действителен риск, че ще бъдат подложени на изтезания или други форми на малтретиране.

II. РЕШЕНИЯ НА ЕСПЧ ПО ДЕЛА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ. КОНСТАТАЦИИТЕ И ИЗВОДИТЕ НА СЪДА. ОЦЕНКА НА ЕФЕКТА НА РЕШЕНИЯТА ВЪРХУ ОСИГУРЯВАНЕТО НА ЕФИКАСНИ ВЪТРЕШНОПРАВНИ СРЕДСТВА ЗА ЗАЩИТА.

II.1. Член 2 от ЕКЗПЧОС.

II.1.1. Делото [*Великова срещу България*](#) (2000). Оплакването във връзка с чл. 2 е по повод настъпила смърт на лице по време на полицейско задържане.

А. Основните констатации са в три насоки:

- Настъпилата смърт е била причинена в резултат на увреждания, нанесени докато жертвата е била под пълния контрол на полицейските служители. В същото време ответната държава не е съумяла да представи правдоподобно обяснение на събитията, довели до смъртта на задържания, което да изключва отговорността ѝ по чл. 2.

- Не е била оказана адекватна медицинска помощ. Повиканите по телефона в РПУ лекар и фелдшер от местната болница са прегледали твърде повърхностно пострадалия, докато е бил още жив, под предлог, че е бил твърде пиян за обстоен преглед, не са съставили протокол за констатациите от прегледа и не са оставили никакви данни за самоличността си. След смъртта на жертвата не са съставили съответен акт за смърт. ЕСПЧ е намерил, че не са налице доказателства пострадалият да "е бил прегледан с дължимата грижа от медицински

специалист по време на задържането му, докато е страдал от сериозни увреждания”.

- Липса на ефективно разследване на смъртта на пострадалия по време на задържането му. Не са били извършени действия за събиране на ключови доказателства; разследването е бездействало за срок около година и половина.

Б. Изводът на ЕСПЧ е, че всяка една от посочените констатации съдържа факти, обосноваващи наличие на нарушение по чл. 2.

В. За съжаление се налага да се посочи, че разглежданото решение на ЕСПЧ не е довело до позитивни изменения, що се отнася до гаранциите за ефикасни вътрешноправни средства за защита във връзка с обсъдените от съда аспекти на правото на живот. Все още действията на полицейските служители спрямо задържаните са извън необходимия обществен надзор и тези действия могат необезпокоявано да поставят на риск живота на задържаните. Впоследствие, при евентуално дело пред ЕСПЧ, за ответната държава става неимоверно трудно да представи правдоподобно обяснение при евентуална смърт на задържан. Продължава да съществува неадекватна регламентация на медицинското обслужване на задържаните (не са регламентирани детайлно редът за съставяне и изискванията към документите, удостоверяващи резултатите от първичния и следващите медицински прегледи; не е нормативно гарантирана независимостта на лицата, осъществяващи медицинска дейност). Съществуващите правила, формулирани в Наредба № 2/19.04.1999 г. за положението на обвиняемите и подсъдимите с мярка за неотклонение задържане под стража, не се спазват (задължителния преглед при постъпване в мястото за задържане, периодичните последващи прегледи, действията при спешност, изготвянето на задължителни за администрацията предписания). Независимо от наличието на съответните процесуално-правни предпоставки, продължават случаите на неефикасно разследване. Назрял е моментът в НПК да се предвиди задължителност на разследването при постъпване на всякаква достоверна информация за причиняване на смърт при арест и по време на задържането.

II.1.2. Делото [*Ангелова срещу България*](#) (2002). Оплакването във връзка с чл. 2 е по повод настъпила смърт на лице по време на полицейско задържане.

Няма никаква принципна разлика, що се отнася до крайните констатации и изводи, направени от ЕСПЧ по това дело, в сравнение с предходното. Аспектите на постановеното от съда нарушение на чл. 2 са същите, разликите са в детайлите на всеки конкретен случай. Не по-различна и оценката на ефекта на решението върху ефикасните средства за защита. Единствено може да се добави, че по делото *Ангелова* неадекватната медицинска помощ се свързва не толкова с поведението на медицинските лица, колкото с констатираните нарушения на полицейските служители в светлината на посочените по-горе правила от Наредба № 2/19.04.1999 г. Негативната оценка на ефекта върху средствата за защита се налага допълнително от обстоятелството, че решението по делото *Ангелова* идва практически със същите констатации и изводи две години след решението по делото *Великова*, т. е. в интересуващата ни област средствата за защита и тяхната ефикасност не са се променили към по-добро.

II.2. Член 3 от ЕКЗПЧОС.

II.2.1. Делото *Асенов и др. срещу България* (1998). Оплакването във връзка с чл. 3 е по повод малтретиране (побой), осъществено от страна на полицейски служители спрямо задържан в полицията.

А. Основните констатации на ЕСПЧ са в две насоки:

- Невъзможност, въз основа на представените доказателства, да се установи дали уврежданията на жалбоподателя са били причинени от полицията.

- Установена липса на ефикасно официално разследване при наличие на защитимо твърдение за малтретиране в нарушение на чл. 3.

Б. Изводът на ЕСПЧ е, че само втората от посочените констатации съдържа факти, обосноваващи наличие на нарушение по чл. 3.

В. Що се отнася до засилването на гаранциите за ефикасни средства за защита като резултат от осмислянето на решението по *делото Асенов*, за съжаление ще трябва да се повторят съответните неблагоприятни наблюдения във връзка с чл. 2.

II.2.2. Делото *Ангелова срещу България* (2002). Оплакването във връзка с чл. 3 е по повод малтретиране на лице в полицията преди да настъпи смъртта му по време на полицейско задържане.

А Констатацията на ЕСПЧ е, че ответното правителство не е дало приемливо обяснение за нараняванията по тялото на пострадалия.

Б. Изводът на ЕСПЧ е, че тази констатация съдържа факти, обосноваващи наличие на нарушение по чл. 3.

В. Що се отнася до ефикасните средства за защита, и тук, за съжаление, следва да се повторят наблюденията, изложени по същото дело във връзка с чл. 2, по повод на безконтролните действия на полицията и продължаващата недостатъчност на обществения надзор върху тях.

III. Критичен преглед на законодателството с оглед заведени от Български адвокати за правата на човека и Български Хелзински комитет дела за нарушение на чл. 2 и чл. 3 и забелязани противоречия с нормите на Конвенцията и утвърдените стандарти по прилагането им

III. 1. ЛИПСА НА ЕФЕКТИВНА ВЪЗМОЖНОСТ ДА СЕ ОБЖАЛВА 24-ЧАСОВОТО ЗАДЪРЖАНЕ

Доскорошната практика показваше, че най-честият случай на полицейско насилие, понякога дори завършващо със смърт, се реализира по време на 24-часовото полицейско задържане. Основна предпоставка за това бе, че до задържаното лице практически не се допускаше адвокат, както и че липсваше процедура за осъществяване на възможността да се обжалва заповедта за полицейското задържане и отказа да се допусне адвокат до задържаното лице през това време. От практиката на Български адвокати за правата на човека се вижда, че през този период най-често върху задържаното лице се упражнява непропорционален натиск (физически и психически) и невъзможността да се срещне със свой упълномощен защитник допринася от една страна за упражняването на тормоз, а от друга затруднява разследването при евентуални последвали жалби за нарушение на правата.

Ситуацията вероятно ще се промени сега, след приемането на Инструкция № I-167 на Министъра на Вътрешните работи за реда за действие на полицейските органи при задържането на лица в структурните звена на МВР, за оборудването на местата за настаняване на задържаните лица и реда в тях (Д.В. №71/12.08.2003), в сила от 13.09.2003г. Инструкцията може да се определи като сериозно усилие да се приложат европейските стандарти относно правата на задържаните в полицията лица. Така например Инструкцията предвижда медицински преглед на задържаните лица, гарантира се възможността задържаните да се свържат както с адвокат, така и с близко лице, което да информира за задържането си. В Инструкцията се определят минимални санитарно-хигиенни и битови стандарти в местата за задържане. В допълнение Инструкцията вмениява в задължение на всеки полицейски служител да предприеме ефективни мерки за предотвратяване на актове на изтезание, нечовешко или унижително отнасяне.

Въпреки това някои специфични разпоредби на Инструкцията биха могли да бъдат критикувани. Относно достъпът до адвокат през първите 24 часа на задържането в полицейски арест – съгласно Инструкцията задържаното лице има право на свободен контакт с адвокат от момента на своето задържане. Следващата алинея, обаче, на същата разпоредба предвижда, че този контакт зависи от разрешението на оперативния дежурен и съгласието на служителя, пряко работещ с лицето. Това правило, всъщност, представлява сериозно препятствие пред абсолютното право на задържания да се свърже с адвокат.

III. 2. ЛИПСА НА АДЕКВАТНИ ПРОЦЕДУРИ ЗА РАЗСЛЕДВАНЕ НА ПОЛИЦЕЙСКОТО НАСИЛИЕ И ЗА ПОДАВАНЕ НА ЖАЛБИ ЗА ПОЛИЦЕЙСКО НАСИЛИЕ

Въпреки решенията на Европейския съд по делата *Асенов*, *Ангелова* и *Великова*, въпреки измененията в НПК, от това лято на практика няма промяна в реда и процедурите, по които може да се установи полицейско насилие и да се търси отговорност за него. Разследването на твърдения за нарушение на правата по чл. 2 и 3 от служители на МВР се води от Военна прокуратура. До отмяната на предварителните проверки през тази година разследването се водеше от полицаи, което бе в противоречие с изискването разследващите лица да не са йерархично или институционално обвързани с твърдените извършители. След промените в НПК преценката за това, дали има достатъчно данни за извършване на престъпление, се прави от военен прокурор, който ако намери, че това е така, възлага на военен следовател да проведе разследването. За да може да извърши обаче тази преценка, прокурорът преценява фактите въз основа на извършена вътрешна полицейска проверка. Макар и нормативно Военна прокуратура и Министерство на вътрешните работи да не са свързани, в практиката се наблюдава една солидарност, дължаща се вероятно на това, че служителите и в двете структури са военни. А това не допринася за усещането в общността, че разследванията се извършват обективно и безпристрастно. Не за пръв път Фондация Български адвокати за правата на човека изказва предложението твърденията за нарушения извършени от полицаи да се разследват от общата гражданска прокуратура, а не от специализирана военна. Това разграничение е изградено на принцип, който не може да се оправдае в едно съвременно демократично общество.

Процесуалните гаранции на правата по чл.2 и чл.3 изискват извършването на разследване при наличието на информация за нарушение, без значение дали тя е получена в прокуратурата или следствието от пострадалия или е станала известна на органите по служебен път. Въпреки това има редица случаи, в които разследване не се извършва и това за съжаление е добре известна практика – още през 1998 година главния прокурор Иван Татарчев и началника на национална следствена служба Бойко Рашков внесоха в Парламента доклад, в който се сочат повече от сто случая на установени при постъпването в следствените арести побои, нанесени от полицаи при арестуването. Повече за този доклад не се чу, нито някой от парламента поиска по-нататъшна информация по тези случаи.

III. 3. ЛИПСА НА ЕФЕКТИВНА ВЪЗМОЖНОСТ ДА СЕ ОБЖАЛВА ИЗОЛИРАНЕТО В НАКАЗАТЕЛНА КИЛИЯ (КАРЦЕР)

Според разпоредбите на ЗИН изолирането в наказателна килия е регламентирано като дисциплинарно наказание, което може да продължи до 14 денонощия за пълнолетните и до 10 денонощия за непълнолетните.

Дисциплинарните наказания в местата за лишаване от свобода по принцип не противоречат на разпоредбите на чл. 2 и 3 от Конвенцията. За нарушение на Конвенцията би могло да се говори в случаите, когато тези наказания са наложени без основание и с цел унижаване или изтезаване на лицето или е съчетано с малтретиране от страна на служителите на затвора. В ЗИН се предвижда обжалване по административен ред на заповедта за изолиране – чрез органа, наложил това наказание до районния съд. Както и при 24-часовото задържане обаче и в тези случаи липсва достатъчна регламентация за провеждане на съдебното производство. Така както сега е уредена процедурата, тя предполага разглеждане на спора по реда на ЗАП и обичайно протича в няколко месечни срокове. В съдилищата на големите градове процедурата може да се проточи и за няколко години. В тези производства не е регламентирана изрично възможност за адвокатска защита. Необходимо е специално позоваване на приложимостта на ЗАП, което на практика обикновено не дава резултат. Има случаи, в които затворническата администрация забранява достъпа на адвокат до изтичане на срока на изолирането в наказателната килия.

Противоречие с Конвенцията се появява и когато се вземат предвид санитарните и хигиенни условията в тези места – често под нивото на земята, без прозорци, без отопление и пряка слънчева светлина. Възможно е условията в голяма част от съществуващите карцери да са в пряко нарушение на чл.3.

Разбира се за всички тези твърдения за нарушение на правата по чл.2 и 3 българските закони предвиждат намеса на прокуратурата и разследване на всяко оплакване. Това разследване, обаче, рядко е задълбочено, безпристрастно и грижливо и отново се извършва от Военна прокуратура. Казаното по-горе за обвързаността между Военна прокуратура и МВР е абсолютно важно и тук..

III. 4. МЕДИЦИНСКОТО ОБСЛУЖВАНЕ ПРИ ПОЛИЦЕЙСКОТО ЗАДЪРЖАНЕ, ПРИ ПРЕДВАРИТЕЛНОТО ЗАДЪРЖАНЕ И ПРИ ЛИШАВАНЕТО ОТ СВОБОДА

Въпреки радикалните промени в законодателството през последните години, медицинската помощ на лишените от свобода все още се регламентира от Наредба № 2/1982 г. за медицинското обслужване в местата за лишаване от свобода, издадена от

министъра на вътрешните работи и министъра на народното здраве. В нея съществуват архаични и неприложими текстове, като извън периметъра на регламентиране остават съществени проблеми. Промените в ЗИН от 2002г. предвиждат издаването на нова наредба, но такава още не е факт.

В затворите има здравни пунктове, чиято дейност обаче е под контрола на съответните административни ръководства. Това обективно затруднява и установяването на нечовешко или унижително отношение или на застрашаване на здравето и живота на лишените от свобода, когато те произтичат от употреба на насилие или са свързани с необходимостта от оказване на медицинска помощ, тъй като медицинските лица са затворнически служители и това поставя под съмнение тяхната обективност и незаинтересованост при оценката на физическото състояние на лишени от свобода, които твърдят, че са жертви на нарушение на правата им.

Поради остарялата или липсваща регламентация на медицинското обслужване по отношение на лишените от свобода възможностите за накърняване на правата им в аспектите на чл. 2 и чл. 3 от ЕКПЧ са изключително широки, а способите за реакция срещу подобни нарушения на практика са никакви. Като пример може да се даде липсата на каквато и да била специфична уредба относно нуждите на наркоманно зависимите лишени от свобода – лекарско наблюдение, медикаментозно лечение, рехабилитация и т.н.

За лошите условия и некачествената медицинска помощ говори и бума на туберкулозно болните в затворите в последните години.

Медицинското обслужване на задържаните лица е уредено с някои от текстовете на Наредба № 2/1999 г. за положението на обвиняемите и подсъдимите с мярка за неотклонение задържане под стража, издадена от министъра на правосъдието. Според нея е задължително приемането на задържаните лица в арестантските помещения след щателен медицински преглед (чл. 7, ал. 2 от Наредбата). На практика през последните няколко години на задържаните лица се предоставя от органите на полицията декларация, в която те да отразят дали имат някакви оплаквания, свързани със здравето. При вписване на отрицателен отговор преглед не се провежда. По този начин се нарушава нормата на Наредба №2/99 г., според която медицинският преглед е задължителен, а не по желание на лицето или по преценка на съответния орган. Неизвестно в практиката е и изпълнението на задължението по чл. 21, ал. 1 от Наредбата задържаните обвиняеми и подсъдими да се посещават от лекар най-малко веднъж седмично.

Не е известна нормативна уредба на статута на лекарите, които трябва да извършват тази дейност, както и на организацията, обезпечаваща регламентираните в Наредбата задължения. Обичайно прегледите се извършват от лекари, доверени на полицията, които оформят документите с препоръчаното им съдържание. Липсва регламентация на възможност за медицинско наблюдение от независими специалисти, както и на достъп до такива специалисти.

Не са уредени детайлно редът за съставяне и изискванията към документите, удостоверяващи резултатите от първичния и следващите медицински прегледи.

Чл. 16, ал. 2 от Наредба № 2/99 г. предвижда, при необходимост от незабавно настаняване в болнично заведение, преместването на задържаното лице да става със заповед на главните директори на Главна дирекция “Изпълнение на наказанията” или Главна дирекция “Следствени арести”. Тази процедура е изключително тромава и на

практика стриктното ѝ спазване създава опасност в неотложни случаи да настъпят невъзстановими вреди за живота и здравето на задържания.

Няма регламентация и на реда за търсене и обезпечаване на лекарства, необходими на задържаните и лишените от свобода. Съществен е и проблемът със заплащането на необходимите медикаменти и лечение в условията на арест. Задържаните лица с невлезли в сила присъди нямат право на работа, а на огромна част от лишените от свобода не е осигурена работа. Това води до липса на материални средства, с които те евентуално биха могли да заплатят необходимите им лекарства или лечение. Така липсата на подобна регламентация поставя в опасност здравето и живота на задържаните и лишените от свобода и може да повдигне съществени въпроси по чл. 2 и чл. 3 ЕКПЧ.

Инструкция № I-167/2003 (виж по-горе III.1) предвижда медицински преглед обслужване на задържаните в полицейските арести лица. На задържаното лице се извършва медицински преглед по негов искане или когато здравословното му състояние налага това.

III. 5. УСЛОВИЯТА В АРЕСТИТЕ И ЗАТВОРИТЕ

Няма регламентация на битовите условия, в които следва да пребивават задържаните и лишените от свобода в арестите и в затворите.

ЗИН и ППЗИН уреждат само режима на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода и наказанията доживотен затвор и доживотен затвор без право на замяна.

В Наредба № 2/99 г. за положението на обвиняемите и подсъдимите с мярка за неотклонение "задържане под стража", издадена от министъра на правосъдието съвсем повърхностно са посочени някои права, и то само на задържаните лица с невлезли в сила присъди.

Известно е, че условията в арестите и затворите (с незначителни изключения) са под всякакви стандарти и в този смисъл няма спор, че държавата не е изпълнила задълженията си да осигури нормални, поносими за човешкото достойнство условия за пребиваване в тези места. В този смисъл условията в българските арести и затвори без съмнение като цяло попадат в обсега чл. 2 и чл. 3 от ЕКПЧ. Български адвокати за правата на човека има множество подадени жалби по твърдения за нарушение на правата по чл.2 и 3 по време на престой в арести и затвори.

Относно условията в местата за задържане в структурните звена на МВР инструкция № 167/2003 отбелязва известен прогрес. Инструкцията предвижда, че помещенията за задържане се осигуряват с постоянна вентилация и достъп до естествена светлина. Специфични разпоредби има относно битовите условия в местата за задържане на непълнолетни и малолетни.

Следва да се отбележи, че тъй като Инструкция I-167/2003 е приета наскоро практическото ѝ приложение ще бъде предмет на допълнителен мониторинг и оценка.

III. 6. НАКАЗАНИЕТО ДОЖИВОТЕН ЗАТВОР БЕЗ ЗАМЯНА

Български адвокати за правата на човека имат подадени две жалби във връзка с нарушение на чл. 3 при изтърпяване на наказанието "доживотен затвор без право на замяна" – наказанието само по себе си е в нарушение на чл. 3, тъй като представлява "унизително и нечовешко наказание", а условията на изтърпяването му са животински – нямат занимания, нямат човешки контакт, държани са в продължение

на години в изолационни килии, предназначени за дисциплинарни наказания, където е забранено наказаните затворници да престояват повече от определен максимум време. Липсата на законова регламентация на условията за изтърпяване на това наказание прави невъзможно и атакуването им пред вътрешните съдилища.

III. 7. УПОТРЕБАТА НА СИЛА И ОРЪЖИЕ, УПОТРЕБАТА НА ПОМОЩНИ СРЕДСТВА.

Всящите жалби за нарушения по чл. 2 и 3 често съдържат оплаквания, че полицейски служители употребяват сила, оръжие и помощни средства извън утвърдените от институциите в Страсбург стандарти. Преобладават твърдения за нарушаване на критерия за “абсолютно необходимото” (чл. 2) и на критерия за прилагане на сила само при нужда, когато се оказва съпротива при законно задържане (чл. 3).

Прегледът на нормите от Закона за МВР, посветени на тези проблеми (чл. 78 – чл. 80) води до извода, че в сегашния си вид те не са годни да гарантират ефикасна защита. Що се отнася до употребата на оръжие, фиксираният в чл. 80 критерий за допустимост на употребата като “крайна мярка” е по-слаб в сравнение с критерия “абсолютна необходимост”. Освен това в сега действащия текст употребата на оръжие е оправдана, ако се преследва или задържа лице, подозирано в извършване на всяко престъпление от общ характер. Нужно е това да се стесни, като се въведе примерно критерият “тежко” престъпление от общ характер. Що се отнася до чл. 78, посветен на употребата на сила и помощни средства, трябва да се стесни обхватът на посочените хипотези на позволена употреба на сила.

И един специфичен проблем. Напоследък често се случва обвиняеми и подсъдими да бъдат придвижвани, и то за необосновано дълги периоди от време, със качулки върху лицата. Никъде този проблем не е нормативно уреден. А е нужно, доколкото може да повдигне въпрос за унижително третиране. Очевидна е изначалната липса на каквото и да било средство за защита.

III. 8. МЯРКАТА ЗА НЕОТКЛОНЕНИЕ ЗАДЪРЖАНЕ ПОД СТРАЖА

При влошаване здравословното състояние на задържаното лице липсват процесуални гаранции за провеждане на медицинска експертиза в рамките на съдебното производство по изменение на мярката за неотклонение задържане под стража. Съдилищата масово отказват да назначават такава експертиза, тъй като считат, че задачата им се ограничава до преценка на законосъобразността на задържането въз основа на събраните доказателства по преписката. Считаме, че това може да доведе до ангажиране отговорността на държавата за нарушение на правата по чл. 2 и чл. 3, ако поради отказа на съда да съобрази здравословното състояние на лицето, влиянието на условията ареста и невъзможността от предоставяне на адекватни медицински грижи последват тежки увреждания или смърт.

III. 9. НАРУШЕНИЕ НА ПРАВАТА НА ПСИХИЧНО БОЛНИТЕ ЛИЦА

През октомври 2002 г. бе публикуван доклада на Amnesty International – “Далече от очите на обществото – системна дискриминация на хората с умствени увреждания” (AI Index EUR 15/005/2002). За изготвянето му представители на AI и БХК са посетили редица болници, психиатрични диспансери и социални домове за

деца и възрастни. След публикуването на доклада беше закрит един от посетените домовете за социални грижи поради лошите условия за живот в него.

Проблемът със защитата правата на тези лица идва на първо място от непълната и остаряла регламентация на института на настойничеството и попечителството. По закон поставеното под пълно запрещение лице няма възможност на никакви валидни правни действия, включително упълномощаване на адвокат за промяна на настойника или отмяна на настойничеството въобще. При небрежно или недобросъвестно отношение на настойника се блокира образуването на каквото и да било разследване да не говорим за ефективно такова.

Проблем е и с начина на работа на прокуратурата. Макар и по закон тя да упражнява надзор за законност в местата за принудителни мерки и че могат да се самосезират при достатъчно данни за извършено престъпление на практика в болниците и социалните домове такива проверки се извършват, ако въобще се правят, много рядко и твърде незадълбочено.

Материално правните аспекти на чл. 2 вменяват в задължение на държавата да осигуряване на основните предпоставки за живот – отопление, нормална храна, лечение на обичайни инфекции – на лицата настанени в специализирани институции. АІ изнесе информация, че в голяма част от домовете за социални грижи за възрастни това не е осигурено. В резултат на което има множество смъртни случаи, но поради особеното положение на тези лица до прокуратура и съд не се стига.

Конвенцията налага на държавата задължение за ефективно разследване по отношение на всеки смъртен случай или твърдение за малтретиране в институция. В доклада си АІ изнесе информация за множество смъртни случаи в следствие на системно недохранване и неоказване на своевременна медицинска помощ. За налагане на унижителни наказания, употреба на немодифицирана електрошокова терапия и неправомерни ограничавания на тези лица в противоречие на чл.3. Голяма част от образуваните в резултат на доклада прокурорски разследвания, доколкото са известни на Български адвокати за правата на човека, са прекратени поради липса на достатъчно данни за извършени умишлени престъпления. В чл. 137, и чл. 138 НК е криминализирано престъплението злепоставяне, въпреки това доколкото ни е известно, образувани дела срещу отговорните за твърдените нарушения лица няма.

С измененията в правилника за приложение на Закона за социално подпомагане се даде възможност за създаване на нови органи за независим надзор над специализираните институции за предоставяне на социални услуги – инспекторат към Агенцията за социално подпомагане, обществен съвет към всяка община, както и съвети на потребителите на социални услуги и на техните настойници. Макар и засега тези институции да не функционират, надяваме се че при наличието на нормативна база и натиск от страна на обществото те да започнат да изпълняват функциите си от което стандарта на живот в институциите рязко да се повиши.

Измененията в ППЗСП въвеждат стандарти, гарантиращи основни права на лицата в институциите. Правилникът предвижда закриване на дома и глоба на директора при неспазване на стандартите. Български адвокати за правата на човека не са имали възможност да тестват ефикасността на това вътрешно правно средство. Не ни е известно от влизане в сила на измененията – 1 май 2003 г. – социален дом да е бил закрит, поради лошите условия за живот в него. Въпреки фактите изнесени в доклада на АІ.

III. 10. ПОДЗАКОНОВАТА УРЕДБА ОТ МИНИСТЪРА НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ

В ЗМВР – чл. 23, ал. 1, т. 11 – се дава възможност на министъра на вътрешните работи да издава правилници, наредби, инструкции и заповеди и да отговаря за правното осигуряване на дейността. Множество текстове от закона – чл. 49, ал. 2; чл. 61, ал. 2; чл. 66, ал. 1; чл. 91, ал. 2; чл. 96, ал. 2; чл. 106, ал. 2; чл. 126, ал. 2 – допълнително оправомощава министъра на вътрешните работи да определя правомощията на различни служители от националните служби “Сигурност”, “Полиция”, “Борба с организираната престъпност”, “Гранична полиция” и “Жандармерия”. По този начин на основата на подзаконовата регламентация (за която не е предвидено изрично, че трябва да се обнародва) се създават предпоставки за изключващи отговорността действия на полицейските служители, свързани с нарушения по чл. 2 и чл. 3 от ЕКПЧ.

При реализирането на тези правомощия от страна на министъра на вътрешните работи тотално се нарушава чл. 2 ЗМВР, който прогласява принципа на граждански контрол върху дейността на МВР и гарантира върховенство на гражданското общество над органите на министерството.

III. 11. ЛИПСА НА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ НА ЗАДЪЛЖЕНИЯТА НА ДЛЪЖНОСТНИТЕ ЛИЦА

Българското законодателство регламентира декларативно някои съществени права, чието осъществяване може да ограничи нарушенията по чл. 2 и чл. 3 от ЕКПЧ – адвокатска помощ при задържане или при твърдения за малтретиране, медицинско освидетелстване при приемане в ареста, обжалване на полицейското задържане и т.н. Макар че по каноните на правото от това неизменно следва съответното задължение на държавните органи за осигуряване на тези права, няма разгърната система на фиксиране, конкретизиране и обезпечаване на задълженията на държавните органи, съответни на правата на гражданите.

III. 12. НАЛИЧИЕ НА ВЪТРЕШНОПРАВНИ СРЕДСТВА ЗА ЗАЩИТА. ОЦЕНКА НА ЕФИКАСНОСТТА ИМ.

Наказателно-процесуалният кодекс (НПК) е основният вътрешноправен регулатор на разследването, повдигането и поддържането на обвинение и осъждането за деяния, съставляващи нарушения по чл. 2 и 3. В последните години в НПК бяха въведени важни изменения, които съществено го доближиха до духа на ЕКЗПЧОС и стандартите по прилагането ѝ като цяло, а не само във връзка с правото на живот и защитата от изтезания, нечовешко или унижително отнасяне или наказание. Най-общо НПК сам по себе си може да се оцени позитивно като достатъчно годно и ефикасно вътрешноправно средство за защита.

В същото време не може да се подмине фактът, че са твърде малко висящите жалби за нарушения по чл. 2 и 3, които да не съдържат оплаквания за липса на ефикасно официално разследване. *Всички* посочени по-горе решения на ЕСПЧ по дела срещу България неизменно съдържат констатации за такава липса. Диапазонът на фактите се разпростира от неизвършване на необходими, понякога неотложни, следствени действия, през непростими пропуски при събирането на доказателства до

фактическо отсъствие, понякога повече от година, на следствени действия въобще. Проблемът не произтича от груби законодателни пропуски. Той се дължи на липсващата координация между органите на досъдебното производство и на честото бездействие на прокуратурата при осъществяване на правомощията ѝ по надзора върху разследването. Доскоро едно от обясненията беше, че липсва съответен нормативен акт, който да доразвие в тези насоки правилата на НПК. Напоследък се чу, че най-накрая такъв нормативен акт е изготвен и действието му предстои да се оценява.

Законът за отговорността на държавата за вреди причинени на граждани (ЗОДВПГ) е законът, който дава възможност за ангажиране на обективната отговорност на държавата за вреди, причинени от незаконни действия или бездействия на нейни органи и длъжностни лица. Български адвокати за правата на човека считат, че в много случаи ЗОДВПГ не представлява ефикасно вътрешноправно средство за защита по смисъл на [чл. 13](#) от Конвенцията. Законът е приет през 1988 г. преди приемането на новата Конституция (1991 г.) и ратифицирането на Конвенцията (1992 г.), поради което страда от редица недостатъци. От гледна точка на настоящето изложение следва да се отбележи обхвата на отговорността на държавата за действия и/или бездействия на правозащитните органи. В чл.2 от закона (виж приложението) са посочени шест хипотези, при които държавата отговаря за вреди причинени от органите на дознанието, следствието, прокуратурата и съда. С никоя от тях не се ангажира отговорността им за причинени чрез незаконни действия или бездействия вреди по време на полицейско задържане, предварителен арест, излежаване на наказание лишаване от свобода или принудително задържане в психиатрична болница. Доколкото ни е известна, практиката на българските съдилища е постоянна в поддържането на становището, че не може да се приеме, че тези действия и/или бездействия представляват административна дейност на правозащитните органи и следователно не попадат в обхвата на чл. 1 от ЗОДВПГ. Въпреки разпоредбата на [чл. 7 от Конституцията](#), която предвижда че държавата отговаря за вреди от незаконни действия и бездействия на всички свои органи, за пострадалия остава единствено възможността да търси да ангажира личната отговорност на извършителя, чрез сезиране на прокуратурата /при извършено престъпление/ или гражданско правния ред за обезщетение за вреди /деликтната отговорност/. Ефективността на разследванията, извършвани от прокуратурата е разгледана по-горе. Отговорността при неправомерно увреждане е уредена в чл.45 ЗЗД. Отговорността е лична и виновна, за разлика от тази по ЗОДВПГ, която е обективна. В тежест на ищеца е да докаже деянието, неговата противоправност, претърпените вреди и каузалната връзка между тях. Ищецът е задължен да внесе и държавна такса в размер на 4 % върху предявения иск. Ако в рамките на производството гражданският съд установи наличието на престъпни обстоятелства на основание чл. 182, б.д ГПК е длъжен да спре делото и да го препрати на прокуратурата за образуване на наказателно производство. Този омагьосан кръг на практика лишава пострадалият от възможността да получи обезщетение за претърпените вреди.